

**ФЛОРИСТИКО-ФІТОЦЕНОТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ОХОРОНА
УГРУПОВАНЬ *CAREX PANICULATA* У БАСЕЙНІ р. ЛАТОРИЦІ
(УКРАЇНСЬКІ КАРПАТИ)**

Ужгородський національний університет

Наведено результати досліджень боліт з домінуванням *Carex paniculata* в Українських Карпатах, зокрема в регіоні Східних Бескид, де вони є рідкісними. Проаналізовано видовий склад та структуру угруповань, а також вивчено особливості місцезростань переважно в басейні р. Латориці.

Ключові слова: *Carex paniculata*, Східні Бескиди, басейн р. Латориці, угруповання, флора, охорона.

L. M. Felbaba-Klushina

Uzhgorod National University

**THE FLORISTIC-PHYTOCENOTIC CHARACTERISTIC AND PROTECTION
OF THE *CAREX PANICULATA* CLUMPS IN THE BASIN OF THE LATORITSA RIVER
(UKRAINIAN CARPATHIAN MOUNTAINS)**

The article presents the results of our investigation of the marshes with *Carex paniculata* predominance within the Ukrainian Carpathians, especially in the region Eastern Beskyd, where they are rare. The species composition and the structure of the groupments are being analyzed and the ecological peculiarities of the areas of the growing especially in the basin of the river Latoritsa in Transcarpathia, are being studied.

Keywords: *Carex paniculata*, Eastern Beskyd, the basin of the river Latoritsa, groupments, flora, protection.

Carex paniculata L. – європейський вид монтанно-європейсько-бореальної групи, ареал якого розташований переважно в Західній та Центральній Європі (*Mausel et al.*, 1965; Кузьмичевич, 1992; Егорова, 1999). В Україні проходить південно-східна межа його поширення. На рівнинній частині вид зустрічається розсіяно, більшість місцезнаходжень зосереджена в південно-східних Карпатах, переважно в Чивчинських та Гринявських горах (Визначник рослин ..., 1977) (рис. 1).

Згідно з даними І. М. Данилика (2000), *C. paniculata* зустрічається в усіх флористичних районах Українських Карпат, окрім Вулканічних Карпат, Закарпатського передгір'я та Закарпатської рівнини. У Закарпатті рослина зустрічається зрідка і тільки у його гірській частині. Як зазначив Л. С. Балашев із співавторами (1982), ареал *Carex paniculata* зазнає інтенсивного скорочення, багато місцезнаходжень протягом останніх десятиріч уже втрачені. Разом з тим бракує наукових відомостей щодо екології та ценології виду, без яких неможлива організація науково обґрунтованої охорони біотопів з його участю.

Під час флороценотичних досліджень боліт Закарпаття автором виявлено 9 місцезнаходжень *C. paniculata* у нижньому гірському поясі Бескид у басейнах рік Латориці (Закарпатська обл.) та Стрию (Львівська обл.) (рис. 2).

МАТЕРІАЛ ТА МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕНЬ

Дослідження проводилися протягом 2002–2006 рр. Геоботанічні описи виконані за загальноприйнятою методикою. Назви рослин наведені за С. Л. Мосякіним та М. М. Федорончуком (1999).

Місцезнаходження *C. paniculata* розташовані в околицях сіл Нова Розтока, Нижні Ворота, Підполоззя, Задільське, Ялове та Підполоззя Воловецького району Закарпатської області в межах висот 500–800 м н. р. м.

Рис.1. Поширення *Carex (paniculatae) - Hupneta* («Зелена книга...», 1987)

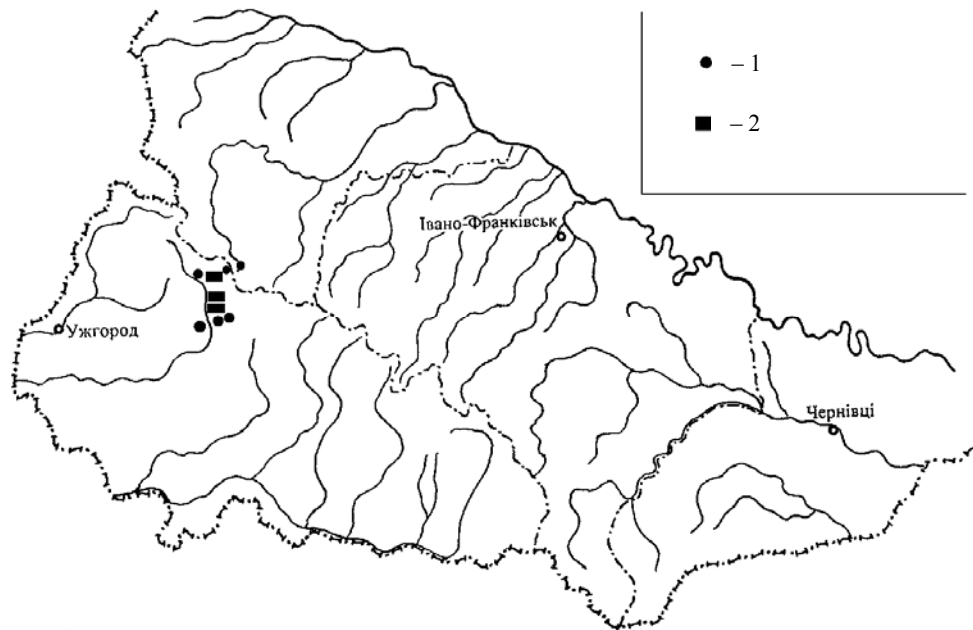

Рис. 2. Поширення *Carex paniculata* L. у Східних Бескидах:

1 – місцезнаходження угруповань з *Carex paniculata* L.; 2 – місцезнаходження угруповань з *Carex paniculata* L., що пропонуються для створення флористичних заказників.

Східні Бескиди, незважаючи на значну територію, відрізняються від інших районів порівняно одноманітними геологічною будовою, ландшафтним та флористичним біорізноманіттям. Південно-західні макросхили найчастіше вкриті буковими лісами, але нині вони в значній мірі вирубані, як і штучні насадження ялини, що були

посаджені на місці вирубаних бучин у другій половині минулого століття. Верхня межа лісу в Східних Бескидах проходить на висоті 1150–1200 м н. р. м., тоді як у Чивчинах, наприклад, на висоті в середньому 1550 м (Визначник рослин ..., 1977). Характерною рисою досліджуваного району є зростання східнокарпатських ендемів – *Syringa josikaea*, *Euphorbia carpatica* та *Melampyrum herbichii*.

Досліджувані зарості *C. paniculata* зустрічаються на висячих та присхилових болотах серед пасовищ, а також на притерасній частині лівого берега р. Латориці під буковим лісом у межах нижнього гірського поясу.

РЕЗУЛЬТАТИ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ

Дві невеликі за площею не більше 0,2 га ділянки з участю *C. paniculata* розташовані в околиці с. Нова Розтока на південно-східному та південному схилах в урочищах Лиливлята та Полянки на висоті 800–850 м н. р. м. на заболочених ділянках пасовищ у місцях виходу підземних вод. В урочищі Полянки утворилося трав'яно-осоково-мохове болото з неоднорідною структурою трав'яного покриву. Детальніша характеристика ценозів згаданого урочища дана автором раніше (Фельбаба-Клушина, 2006). *C. paniculata* приурочена до найбільш зволоженої частини болота, де вона виступає домінантом першого ярусу. У другому ярусі з найбільшим проективним покриттям зустрічаються *C. davalliana* (15–20 %), а також *C. flava* та *C. nigra* (5–7 % кожна).

Мохова підстилка виражена слабо. Зустрічаються види роду *Mnium* та *Hypnum*.

В урочищі Лиливлята особини виду зростають на висячому болоті і виступають у ролі асектатора з проективним покриттям 10–15 %. У першому ярусі домінує *Juncus inflexus* (20–30 %) і співдомінують *J. conglomeratus* (7–10 %) та *J. effusus* (7–8 %). Усі інші види є звичайними елементами угруповань осоково-мохових та пухівково-осокових і навіть хвощових боліт досліджуваного регіону, що входять до групи болотного різно-трав'я. Найчастіше серед них зустрічаються *Carex nigra*, *C. flava*, *C. pallescens*, *Equisetum palustris*, *Veronica simplicifolia*, *Epipactis palustris*, *Caltha palustris*, *Potentilla erecta*, *Blysmus compressus* та ін. Мохова підстилка утворена *Cratoneurum filicinium* (Hedw.) Poth, *Philonotis fontana* (Hedw.) Brid та *Calliergonella cuspidata* і складає до 20 % загального проективного покриття. Найбільші за площею (близько 0,3–0,4 га) серед досліджуваних локалітетів розташовані на рівній притерасній частині заплави Латориці в околиці сіл Підполоззя, Задільське, Ялове та Нижні Ворота (500–600 м н. р. м). Екотопи характеризуються більшими площами, більшою обводненістю, ніж на гірських схилах, а також повним домінуванням *C. paniculata*. Між її курттинами шар води над поверхнею ґрунту складає 10–20 см, а індивідуальне проективне покриття – 70–80 %. Рідко місцями співдомінує *Filipendula denudata* (10–15 %). Флористичний склад порівняно одноманітний. Для периферійної частини болота характерні *Eriophorum latifolium*, *Myosotis scorpioides*, *Cirsium oleraceum*, *Caltha palustris*, *Vicia cracca*, *Lathyrus sylvestris*, *Mentha longifolia*, *Galium aparine*, *Cocciganthe flos-cuculi*. Мохова підстилка не виражена, зрідка зустрічаються представники роду *Mnium*. Болото в урочищі Підполоззя оточене заростями *Salix caprea* та *S. aurita*, серед яких зростає *Typha latifolia*. На підвищеній ділянці заплави воно контактує з угрупованням з домінуванням *Carex buekii* Wimmer. Отже, фітоценози з *C. paniculata* нараховують 25–35 видів. Висячі й присхилові болота, у яких рослина виступає в ролі асектатора або ж має співдомінанта – флористично багатші (урочища Полянки, Лиливлята), а на вирівняних частинах рельєфу на сильно обводнених місцях, де вона домінує (урочище Підполоззя) – флористичний склад порівняно бідніший (таблиця).

За даними К. А. Малиновського та ін. (1992), а також В. П. Горбика та Л. І. Андрієнко (1969), *C. paniculata* є едифікатором рослинності евтрофних висячих боліт субальпійського поясу та верхньої частини лісового поясу, розміщених у зонах контакту вапняків, флішу і кристалічних порід, а також біля підніжжя вапнякових скель. Вид проявляє високу ценотичну активність і виступає з проективним покриттям 60–90 %, а разом з ним у високогірних угрупованнях найчастіше зростають *Festuca porcii* Hack., *Caltha laeta*, *Valeriana simplicifolia* та *Carex flava*, а з мохів – *Climacium dendroides*, *Campylium stelulatum*, *Mnium medium*, *Thuidium philibertii*, а також *Philonotis fontana* та *Cratoneurum filicinum*.

Флористичний склад угруповань з участю *Carex paniculata* L.

№ з/п	Назва виду	Урочище		
		Підполоззя	Полянки	Лилівлята
1	<i>Alnus incana</i> L.	+		
2	<i>Blysmus compressus</i> (L.) Panz. ex Link		+	+
3	<i>Briza media</i> L.		+	+
4	<i>Caltha palustris</i> L.	+	+	+
5	<i>Carex davalliana</i> Smith		+	
6	<i>C. echinata</i> Murray		+	+
7	<i>C. flava</i> L.		+	+
8	<i>C. nigra</i> (L.) Reichard	+	+	+
9	<i>C. palescens</i> L.		+	
10	<i>C. panicea</i> L.		+	+
11	<i>C. paniculata</i> L.	+	+	+
12	<i>Cirsium oleraceum</i> (L.) Scop.	+		
13	<i>Coccyganthe flos-cuculi</i> (L.) Fourr	+	+	+
14	<i>Dactylorhiza maculata</i> (L.) Soo	+	+	+
15	<i>D. incarnata</i> (L.) Soo		+	
16	<i>Epilobium palustre</i> L.		+	+
17	<i>Epipactis palustris</i> (L.) Crantz		+	+
18	<i>Equisetum fluviatile</i> L.	+		
19	<i>E. palustre</i> L.	+	+	+
20	<i>Eriophorum latifolium</i> Hoppe	+	+	+
21	<i>Eupatorium cannabinum</i> L.		+	
22	<i>Filipendula denudata</i> (J.Presl&C.Presl)	+	+	+
23	<i>Galium aparine</i> L.	+		
24	<i>Hypericum tetrapterum</i> Fries		+	+
25	<i>Juncus conglomeratus</i> L.		+	+
26	<i>J. effusus</i> L.	+	+	+
27	<i>J. inflexus</i> L.		+	+
28	<i>Lathyrus sylvestris</i> L.	+	+	+
29	<i>Lycopus europaeus</i> L.	+	+	+
30	<i>Lysimachia nummularia</i> L.		+	+
31	<i>L. vulgaris</i> L.		+	
32	<i>Mentha longifolia</i> (L.) Huds.	+	+	+
33	<i>M. x piperita</i> L.	+	+	+
34	<i>Myosotis scorpioides</i> L.	+	+	+
35	<i>Potentilla anserina</i> L.			+
36	<i>P. erecta</i> (L.) Raeusch.	+	+	+
37	<i>Ranunculus acris</i> L.			+
38	<i>R.repens</i> L.	+	+	+
39	<i>Salix caprea</i> L.	+		
40	<i>S. cinerea</i> L.	+		
41	<i>Scirpus sylvaticus</i> L.		+	+
42	<i>Succisa pratensis</i> Moench		+	
43	<i>Tussilago farfara</i> L.	+		
44	<i>Typha latifolia</i> L.	+		
45	<i>Valeriana officinalis</i> L.	+		
46	<i>V. symplificifolia</i> (Rchb.) Kabath		+	+
Усього :		25	35	31

В. П. Горбик та Т. Л. Андрієнко (1969) зустрічали також угруповання, де *C. paniculata* виступав у ролі асектатора в асоціаціях пухівко-гіпновій, *Scirpus sylvestris* та *Juncus effusus*.

І. М. Данилик та В. М. Антосяк (1997) у високогір'ї Чорногірського хребта описали ценози з участю рідкісного для Українських Карпат виду *Carex davalliana*, де разом з іншими видами зростає також *C. paniculata*. Відмітимо, що *C. davalliana* в Україні знаходиться на східній межі свого поширення, а *C. paniculata* – на південно-східній. Оскільки вони обидва тяжіють до перезволожених ґрунтів з високим умістом карбонатів, це дає підстави вважати, що їх розселення в біотопах Українських Карпат відбувалося паралельно. А. І. Кузьмичовим (1992) обидва види віднесені до трав'яно-мохового мезогірофільного флороценогенетичного комплексу.

ВИСНОВКИ

Виявлені автором місцезростання *C. paniculata* за екологічними та ценотичними характеристиками схожі до описаних раніше в Українських Карпатах. Різницю складає відсутність специфічних середньоевропейських гірських видів, таких як *Swertia perennis*, *Allium sibiricum*, *Senecio subalpinum*, та інших характерних для високогірних ценопопуляцій. В усіх випадках флористичне ядро складають переважно бореальні болотні та лучно-болотні види (*Calta palustris*, *Scirpus sylvaticus*, *Equisetum palustre* та інші.) Для Східних Бескид, як і для Українських Карпат у цілому, такі ценози є рідкісними, зокрема угруповання в урочищі Полянки, у яких співдомінантом виступає *Carex davalliana*.

С. М. Стойко із співавторами (1997), як і автори «Зеленої книги» (1987), включили асоціації, що входять до складу формації *Cariceta paniculatae* (*Carex paniculata-Hypnales*, *C. p.-C. flava*), до переліку раритетних фітоценозів західних регіонів України з третьою соцологічною категорією й другим ступенем загрози зникнення. Вони вказують, що такі угруповання зустрічаються в Чивчинах, Гринявських горах та на Чорногорі біля верхньої межі лісу та в субальпійському поясі (рис. 1). Очевидно, що описані нами угруповання, які зростають у Східних Бескидах, знаходяться в найнижчій точці свого поширення в Українських Карпатах.

Біотопи з *C. paniculata* відіграють важливу гідрологічну роль, акумулюючи значну кількість вологи. Це особливо актуально для Східних Бескид, у яких внаслідок вирубування лісів поверхневий стік у порівнянні з первинним збільшився майже в п'ять разів (Голубец, 1983). Крім того, високотравні фітоценози з *C. paniculata* акумулюють велику кількість сонячної енергії, а запас фітомаси в угрупованнях з домінуванням названого відділу складає 1,2–1,4 кг/м² (Дубына, 1993).

Для того щоб у досліджуваному районі охороною було охоплено різноманіття біотопів з *C. paniculata*, пропонується створити три флористичні заказники місцевого значення, зокрема в урочищі Полянки (площею 0,2 га), в околиці сіл Підполоззя (0,3 га) та Задільське (0,2 га) (рис.2), а скошування травостою проводити один раз у першій декаді серпня після дисемінації *C. paniculata*.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- Балашев Л. С. Изменения растительности и флоры болот УССР под влиянием мелиорации / Л. С. Балашев, Т. Л. Андриенко, А. И. Кузьмичев, И. М. Григора. – К.: Наук. думка, 1982. – 292 с.
- Визначник рослин Українських Карпат. – К.: Наук. думка, 1977. – 435 с.
- Голубец М. А. Биогеоценотический покров Бескид и его динамические тенденции / М. А. Голубец, Д. В. Борсук, М. В. Гаврилюк и др. – К.: Наук. думка, 1983. – 240 с.
- Горбик В. П. Болота Чивчин / В. П. Горбик, Т. Л. Андриенко // Укр. ботан. журн. – 1969. – Т. 26, № 3. – С. 40-42.
- Данилик І. М. *Carex davalliana* Smidt (Cyperaceae) – новий вид для флори високогір'я Українських Карпат / І. М. Данилик, В. М. Антосяк // Укр. ботан. журн. – 1997. – Т. 54, № 3. – С. 275-276.
- Данилик І. М. Таксономічна діагностика родини Cyperaceae Juss. флори Українських Карпат // Наук. вісник Ужгород. ун-ту. Сер. біол. – 2000. – Вип. 10. – С. 15-34.
- Дубына Д. В. Макрофиты – индикаторы изменений природной среды / Д. В. Дубына, С. М. Стойко, К. М. Сытник и др. – К.: Наук. думка, 1993. – 434 с.
- Егорова Т. В. Осоки (Cyperaceae) России и сопредельных государств (в пределах бывшего СССР) / Отв. ред. А. Л. Тахтаджян. – СПб.: СПб. гос. хим.-фармацевт. академия; Сент-Луис: Миссурийский бот. сад, 1999. – С. 483.

Зеленая книга Украинской ССР. Редкие, исчезающие и типичные, нуждающиеся в охране растительные сообщества / Под. ред. Ю. Р. Шеляг-Сосонко. – К.: Наук. думка, 1987. – С. 171-172.

Кузьмичев А. И. Гигрофильная флора юго-запада Русской равнины и ее генезис. – СПб.: Гидрометеоздат, 1992. – 215 с.

Малиновский К. А. Рослинність високогір'я Українських Карпат. – К.: Наук. думка, 1980. – С. 58.

Малиновский К. А. Синтаксономія прибережно-водних, болотних, лучних, чагарникових угруповань високогір'я Українських Карпат / К. А. Малиновский, Б. М. Міркін, А. Р. Імбірдин та ін. // Укр. ботан. журн. – 1992. – Т. 49, № 4, – С. 5-12.

Стойко С. М. Раритетні фітоценози західних регіонів України (Регіональна «Зелена книга») / С. М. Стойко, Л. І. Мілкіна, П. Т. Яценко та ін. – Львів, 1997. – С. 78-79.

Фельбаба-Клушина Л. М. Еколого-фітоценотичні риси осоки Давелла (*Carex davaliana* Smidt (Cyperaceae)) у Східних Бескидах // Вісник національного природного музею. Сер. ботан. – 2006. – № 5. – С. 143-148.

Mausel H., Jagel., Weinert E. Vergleichende Chorologie der Zentraleuropaischen Flora. – Jena: Fischer, 1965. –Bd 1.– 583 s.

Mosyakin S., Fedoronchuk M. Vascular plants of Ukraine. A nomenclatural checklist. – Kiev, 1999. – 345 с.

Надійшла до редколегії 26.01.07